

Institut za pedagoška istraživanja u Beogradu. To je analiza stanja u nastavi stranih jezika u SR Srbiji od 1960. do 1975, a sadrži i neke usporedbe sa stanjem u cijeloj zemlji.

Treći prilog, »O značenju i upotrebi nekoliko termina«, autor raspravlja o terminima materinski jezik, strani jezik, prvi jezik, drugi jezik, jezik sredine, jezik narodnosti, itd.

Cetvrti prilog, »Neka opštepedagoška i metodska pitanja čitanja na materinjem i stranom jeziku«, dio je studije »Kako čitaju naši učenici«, rađene za Institut za pedagoška istraživanja u Beogradu, 1974. godine. Autor iznosi svoja istraživanja i mišljenja s područja čitanja, kako na materinskom, tako i na stranom jeziku.

Peti prilog, »Osnovni metodski principi izbora književnih tekstova u nastavi stranog jezika«, objavljen je na engleskom jeziku u ELTI-ju u Beogradu 1974. godine, a zapravo je analiza tekstova u udžbenicima engleskog jezika koji služe za upoznavanje učenika s literaturom na engleskom govornom području. Izneseni su autorovi prijedlozi za izbor tekstova iz literature na raznim stupnjevima učenja engleskog jezika, s popratnim metodičkim uputama.

Šesti prilog, »Odnos prezentiranja nove gramatičke i leksičke građe u udžbeniku stranog jezika«, također je već objavljen na engleskom jeziku u ENGLISH TEACHING FORUM-u 1972. godine. Autor iznosi analizu i mišljenje o načinu prezentiranja gramatičkog i leksičkog materijala, redosljed u i primjeni prezentiranog i usvojenog gradiva.

Uz svaki pojedini prilog autor u »Bilješkama« daje i dio bibliografije koji se odnosi na pojedini problem. Na kraju knjige autor je uvrstio opsežnu bibliografiju koju je podijelio u četiri dijela: bibliografije; rječnici i enciklopedije; bilteni, časopisi i zbornici. Četvrti dio je najopsežniji i sadrži izbor radova s područja metodike i primijenjene lingvistike, prilog koji će nastavnicima sigurno dobro poslužiti.

Stjepo Vojvoda

Л. С. БАРХУДАРОВ: ЯЗЫК И ПЕРЕВОД (*Вопросы общей и частной теории перевода*), »Международные отношения«, Москва, 1975, 239 стр.

Knjiga *Jezik i prevođenje* čiji je autor moskovski sveučilišni profesor Leonid Stepanovič Barhudarov, jedan od najuglednijih sovjetskih anglista i stručnjaka za lingvističke probleme prevođenja, obuhvaća širok raspon jezičnih javljanja, a podijeljena je na ovih šest poglavlja: 1. Bit prevođenja (5—49), 2. Jezična značenja i prevođenje (50—73), 3. Semantičke korespondencije pri prevođenju (74—173), 4. Problem prijevodne jedinice (174—189), 5. Prevodilačke transformacije (190—231) i 6. Zaključak (232—236). Slijedeći ustaljenu praksu sovjetskog prijevodoznanstva, autor jezikoslovnu disciplinu koja se bavi znanstvenim opisom procesa preoblikovanja teksta na jednom jeziku u značenjski ekvivalentan tekst na drugom jeziku naziva lingvističkom

teorijom prevođenja, što znači da tim izrazom označava ono područje jezikoslovnog izučavanja koje neki znanstvenici još nazivaju i lingvistička znanost o prevođenju, dok se za označavanje pojedinih teorijskih shema prijevodnog procesa koristi izrazom 'model'. Iako se u središtu proučavanja ponajprije nalaze temeljna pitanja opće lingvističke teorije prevođenja, ta se pitanja sustavno razmatraju na osnovi prijevodnih odnosa između dvaju konkretnih jezika: ruskog i engleskog, pa se pojedini aspekti opće i posebne teorije prevođenja međusobno neminovno tijesno prepliću, što je posebno naznačeno i u samom naslovu knjige. Opća teorija prevođenja kao lingvistička disciplina uočava se u čvrstoj vezi s drugim granama jezikoslovlja, u prvom redu s kontrastivnom lingvistikom koja služi kao njena teorijska osnova. Pri tome se, međutim, posebno naglašava da se kontrastivna lingvistika bavi jezičnim sustavima i razmatra odgovarajuće pojave na istoj jezičnoj razini, dok se teorija prevođenja bavi stvarnim jezičnim očitovanjima i pri tome se ne ograničava na pojedine razine ili aspekte, već zapravo razmatra složeni međudnos različitih jezičnih sredstava kojima se pojedino značenje izražava. Prijevodnu teoriju zanimaju u prvom redu načini izricanja istog značenja u različitim jezicima, a istovjetnost značenja zapravo je jedini uvjet na osnovi kojega se dovode u vezu i razmatraju pojedini elementi iz dvaju ili više jezika. Po svojem karakteru teorija prevođenja ubraja se među grane primijenjenog jezikoznanstva, a po širini zahvata jezičnih činjenica svrstava se među makrolingvističke discipline, dakle one koje izučavaju jezik u širem izvanjezičnom kontekstu. Na izgradnju iole obuhvatne lingvističke teorije prevođenja, autor s pravom konstatira, teško je i pomišljati bez uzimanja u obzir izvanjezičnih činitelja, jer svaki čin prevođenja neminovno uključuje poruku, situaciju i sudionike u komuniciranju, a kako svaka teorija mora odražavati bitna obilježja svojega predmeta izučavanja, teorija prevođenja mora voditi računa o onim ekstralingvističkim pojavama koje su u čvrstoj vezi s jezičnim izrazom.

Termin 'prevođenje' autor shvaća u posve jezikoslovnom smislu, bez ikakvih psiholoških ili fizioloških implikacija, kao određeno jezično preoblikovanje ili transformaciju teksta na jednom jeziku u istoznačan tekst na drugom jeziku, pri čemu se naglašava da naziv preoblikovanje ili transformacija ne treba shvatiti bukvalno, tj. izvorni se tekst faktički jezično ne mijenja, već se na osnovi njega samo tvori drugi tekst na prijevodnom jeziku. Radi se, naime, o određenom odnosu među raznojezičnim jedinicama od kojih je jedna polazna (izvorna), a druga se stvara na osnovi prve, tako da se između izvornog i prevedenog teksta zapravo uspostavljaju brojni zakonomjerni odnosi. Stoga se, prema shvaćanju autora, predmet jezikoslovne teorije prevođenja sastoji u znanstvenom opisu procesa prevođenja kao međujezične transformacije, a osnovnom njenom zadaćom javlja se izgradnja odgovarajućeg lingvističkog modela prijevodnog procesa. Naravno, kao i u drugim jezikoslovnim disciplinama, ni ovdje se ne radi o jednom isključivom modelu, već zapravo o nizu modela koji, svaki na svoj način, osvjetljavaju tu složenu jezičnu pojavu s različitih strana. Pri tome se naglašava da teorija prevođenja ne može odražavati sve odnose koji postoje između teksta na izvornom i prijevodnom jeziku, već samo one koji su tipični i redovito se ponavljaju. Dakako, pri usporednoj raščlambi izvornog i prevedenog teksta javlja se i znatan broj odnosa koji su nesustavne naravi i očituju se samo u pojedinom konkretnom slučaju. Budući da se takvi međudnosni ne daju uopćiti, oni predstavljaju i najveću teškoću u prijevodnoj praksi, a sposobnost

odbira odgovarajućih nesustavnih ekvivalenata i čini prevođenje tvoračkom djelatnošću. No to opet ne znači da netipični odnosi ekvivalentnosti nisu zanimljivi za teoriju prevođenja; dapače, s razvojem prijevodne teorije u mnogim se odnosima koji su se u početku činili nezakonmjerni, otkriva njihova sustavna priroda, čime se produbljuju i upotpunjuju opće spoznaje teorije prevođenja kao jezikoslovne discipline.

U okviru odnosa prijevodne ekvivalentnosti, koji se može uspostaviti na različitim jezičnim razinama (pod razinom se ovdje razumijeva položaj na hijerarhijskoj ljestvici jezičnih jedinica), teorija prevođenja neminovno barata i pojmom prijevodne jedinice. Pod tim pojmom autor razumijeva najmanju jezičnu jedinicu u izvornom tekstu kojoj se može naći formalni korespondent u prevedenom tekstu, a da pri tom sastavni dijelovi te jedinice, svaki zasebno, nemaju takvog prijevodnog korespondenta. No iako prijevodna jedinica može biti identificirana na bilo kojoj razini jezične organizacije: od fonema ili grafema pa sve do čitavog teksta, ona se najčešće očituje u obliku riječi ili skupa riječi, a odbir prijevodnog ekvivalenta ne mora se izvršiti na onoj istoj jezičnoj razini kojoj pripada izvorni oblik.

Budući da se na prevođenje gleda kao na međujezičnu transformaciju u kojoj se jezični segmenti izvornog i prijevodnog jezika povezuju istovjetnošću značenja, razina značenja se shvaća vrlo široko i uključuje sve odnose u koje stupa pojedini jezični znak. O očuvanju neizmijenjene razine značenja pri prevođenju, naravno, govori se samo u relativnom smislu i pri tom se ističe da prevedeni tekst ne može nikada biti dokraja potpuni ekvivalent izvornog teksta, ali je zadaća prevodiočeva da tu ekvivalentnost što je moguće potpunije ostvari. Kako u jeziku postoje različiti tipovi značenja, jedan je od zadataka lingvističke teorije prevođenja i u tome da ustanovi koja to značenja treba neminovno sačuvati, a koja se pri prevođenju mogu žrtvovati. Budući da se u jeziku odražava cjelokupno iskustvo jezičnog kolektiva, što su elementi toga iskustva sličniji, to je i mogućnost poklapanja jezičnih značenja veća, iako se u različitim jezicima pojedini značenjski sastojci različito grupiraju i izražavaju. S druge strane, ističe autor, jedan od najtežih prijevodnih problema pojavljuje se onda kada situacija ili pojava koja je opisana u tekstu izvornog jezika nije poznata u životnom i jezičnom iskustvu nosilaca prijevodnog jezika, no i u takvim slučajevima uvijek postoji mogućnost prevođenja jer je jezik zapravo vrlo elastičan sistem kojim se u principu može izraziti bilo koji pojam.

Značenje je, po autorovu shvaćanju, odnos koji postoji između jezičnog znaka i nečega drugoga što se nalazi izvan toga znaka. U skladu sa suvremenim shvaćanjem semiotike, autor izdvaja tri osnovna značenjska odnosa. Na prvom je mjestu odnos između jezičnog znaka i predmeta koji dani znak označava, pri čemu se pod predmetom ne razumijevaju samo stvarni objekti i bića već i nestvarni pojmovi: stanja, procesi, svojstva i sl., a takvo značenje naziva se referencijalnim značenjem. U taj tip značenja autor ubraja i ona značenja koja se javljaju na razini dubinske sintaktičke strukture (u smislu Fillmoreove padežne gramatike) i ponajprije se očituju kao odnosi između imenskih pojmova i glagolske radnje, ali se tu — koliko se to da vidjeti na osnovi svega nekoliko rečenica posvećenih tom pitanju — također uključuju i odnosi u kojima pojam radnje ili procesa nije obavezno zastupljen. Drugi je tip značenja odnos između znaka i jezičnog kolektiva koji se danim znakom služi, što znači da je u tom odnosu u prvom redu sadržana pripadnost jezičnih jedinica različitim funkcionalnim stilovima, njihova

vezanost za određeni registar (pod registrom se shvaća variranje jezičnih sredstava s obzirom na vrstu govorne situacije i stupanj formaliteta koji je u njoj zastupljen) te emocionalna obojenost jezičnog znaka, a u taj tip značenja, koji se naziva pragmatičkim, autor ubraja i semantičke odnose koji se očituju na razini aktualnog raščlanjivanja rečenice. Kao treći tip značenja izdvaja se unutarjezično značenje u koje spada odnos pojedinog jezičnog znaka prema drugim istojezičnim znakovima, npr. zvukovni odnos među pojedinim riječima, pripadnost riječi određenom tvorbenom obrascu, kolo-kabilnost jezičnog elementa i dr. Ova se tri tipa značenja uočavaju u čvrstoj uzajamnoj vezi, posebno s obzirom na njihovu ulogu u procesu prevođenja. Iako je osnovna zadaća prevodiočeva upravo u tome da po mogućnosti prenese sve tipove značenja u prevedeni tekst, pri prevođenju neminovno dolazi do stanovitih odstupanja, tj. uvijek nastupa određen semantički gubitak. Najbolje se zapravo može očuvati referencijalno značenje jer je ono, tako reći, "najprevodljivije". To se objašnjava činjenicom što se u sustavu referencijalnih značenja odražava očito praktično iskustvo jezičnog kolektiva, a kako se elementi toga iskustva među raznojezičnim kolektivima u mnogo većoj mjeri poklapaju nego što se razlikuju, to se referencijalno značenje jezičnih jedinica jednog jezika, u većini slučajeva, može relativno lako izraziti sredstvima drugoga jezika. U slabijoj se mjeri dá prenijeti pragmatičko značenje, jer je odnos prema pojedinim situacijama i predmetima u dvjema kulturama potencijalno različit, pa se tako često razlikuje i pragmatičko značenje jezičnih elemenata koji su u prijevodnom odnosu na osnovi poklapanja referencijalnog značenja. S druge strane, tzv. unutarjezično značenje, s obzirom na njegovu bit i svojstva, može se samo u minimalnoj mjeri očuvati u prijevodu; svaki je jezik, naime, samosvojan sustav znakova, pa se u prijevodu unutarjezični odnosi izvornog jezika moraju zamijeniti znatno drukčijim unutarjezičnim odnosima prijevodnog jezika. Stoga, iako se općenito može reći da pri prevođenju treba u prvom redu sačuvati referencijalno značenje, a tek potom pragmatičko i, ako je to upoće moguće, neke elemente unutarjezičnog značenja, autor naglašava da treba imati na umu da različiti tipovi značenja imaju različitu ulogu pri prevođenju pojedinih vrsta tekstova, pa se taj opći hijerarhijski poredak očuvanja pojedinih tipova značenja mijenja u zavisnosti od svojstava određene vrste teksta. Pri prevođenju umjetničke literature, na primjer, očuvanje pragmatičkog značenja može gdjekad biti bitnije od očuvanja referencijalnog značenja, a u slučajevima gdje jezični oblik sam po sebi ima izraženu semantičku ulogu, npr. kada zvukovna struktura nekog jezičnog elementa čini osnovni dio poruke, potreba očuvanja unutarjezičnog značenja može izbiti u prvi plan. Brojne mogućnosti očuvanja pojedinih tipova značenja pri prevođenju potanko su razmotrene na rusko-engleskom jezičnom materijalu, a izvršno odabrani ilustrativni primjeri, posebno oni u poglavlju o prevodilačkim transformacijama, mogu poslužiti kao koristan poticaj za izučavanje sličnih prijevodnih odnosa između hrvatskog ili srpskog i engleskog jezika.

Razumljivo, kao i u drugim sličnim znanstvenim djelima koja zahvaćaju vrlo široko i složeno područje, teško je uvijek zadovoljiti sve kriterije i sva pitanja razmotriti s jednakom pažnjom. Po našem sudu, recimo, pri razmatranju prijevodnih odnosa nije dovoljno pažnje poklonjeno sintaktičkim problemima, posebno gramatičkim funkcijama, redu riječi i dubinskim odnosima na sintaktičkoj razini, dok je previše prostora utrošeno za razmatranje koncepcije o tzv. "razvijenim" i "nerazvijenim" jezicima. U cjelini gledano,

međutim, knjiga *Jezik i prevođenje* izvrstan je uvod u složene probleme jezikoslovnog prijevodoznanstva u širem kontekstu lingvističkih znanosti. Iako se u njoj ne daje neki strogi teorijski model prevođenja, u njoj se trezveno i znalački razmatraju i objašnjavaju temeljni problemi prijevodne teorije u vezi sa suvremenim dostignućima znanosti o jeziku. To je još jedan od niza značajnih doprinosa sovjetskih jezikoslovaca lingvističkoj znanosti o prevođenju, djelo koje je nemoguće zaobići pri bilo kojem iole ozbiljnijem proučavanju jezikoslovnih aspekata prijevodne djelatnosti.